

JORDI BONET I MARTÍ

Professor de Psicologia de la Pontificia Universidad
Católica de Valparaíso i expresident de la FAVB

LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA EN L'URBANISME: POTENCIALS I LÍMITS

Històricament, les Administracions públiques han estat poc proclius a fomentar la participació ciutadana dins l'àmbit de l'urbanisme, adduint el seu caràcter estratègic, els diferents interessos privats que s'hi enfronten i la complexitat tècnica i legal que comporta el procés de presa de decisions (Martí-Costa, 2009). Tanmateix, des del començament dels anys 70 hi ha una demanda ciutadana liderada pel moviment veïnal i altres moviments socials que aposta per la creació i l'aprofundiment de canals de participació dins l'àmbit urbanístic (Borja, 1976, 2010). Fruït d'aquesta pressió, dels canvis d'orientació de les polítiques públiques i de la mateixa evolució de la disciplina urbanística, s'ha generat un procés de creixent difusió i institucionalització de les pràctiques participatives en la planificació, ordenació i gestió urbanística. Malgrat aquest considerable increment de processos participatius, el rol que la participació ha de tenir en l'urbanisme continua sent una tema de debat en l'àmbit polític, tècnic i ciutadà.

Antecedents històrics

La incorporació de la participació ciutadana dins la pràctica urbanística té el seu origen en el model d'*advocacy planning* (Davidoff, 1965) que es desenvoluparà als Estats Units i a diferents països d'Europa Occidental durant els anys 60. Aquest moviment va sorgir arran del gir epistèmic que suposava l'abandonament de les lògiques racionalistes, que valoraven únicament el coneixement expert, i la promoció d'una aliança entre professionals i els nous moviments ciutadans que reclamaven una participació efectiva de la comunitat en la planificació i la gestió urbanístiques. A aquesta demanda, cal afegir-hi la petjada del cicle de protestes socials que convulsionaven el món occidental durant aquest període, i que arribarien al seu màxim exponent l'any 1968 amb els fets de maig a París i la tardor calenta italiana. El ressò d'aquestes protestes va impactar dins la teoria urbana que experimentà un procés de radicalització teòrica i pràctica, que va incorporar la proposta de "dret a la ciutat" elaborada per Henri Lefebvre (1973), que servirà de fonament teòric als ideals d'un urbanisme participatiu.

Tanmateix, la situació a l'Espanya de l'època no era homologable a la d'altres països europeus o nord-americans, atesa l'existència d'un règim dictatorial que negava el pluralisme polític, restringia els drets

socials i constrenyia les llibertats civils. Ahora, el creixement que havien experimentat les ciutats espanyoles de resultes dels moviments migratoris iniciats els anys 50, havia convertit la pràctica urbanística en un terreny abonat a tot tipus d'operacions especulatives que cristal·litzaven en la promoció de barris dormitori, construïts en molts casos sense els serveis, la urbanització i els equipaments necessaris per al gaudi dels seus nous habitants. En aquest context polític i social, era impensable l'adopció de mecanismes de participació ciutadana dins l'àmbit urbanístic.

Emperò, aquesta situació va canviar arran de l'acabament de la Dictadura i l'aparició del moviment veïnal. L'associacionisme veïnal va sorgir com un moviment ciutadà que enfocava el seu àmbit d'actuació en la millora de les condicions de vida de les persones que viuen a la ciutat i els seus barris (Pérez Quintana i Sánchez León, 2008). A diferència d'altres moviments socials que basaven la seva acció en àmbits temàtics (medi ambient, solidaritat internacional, cultura de la pau, etc.), el moviment veïnal ho feia en clau territorial partint de les associacions de veïns i veïnes organitzades en un territori (barri) que alhora es coordinaven en federacions i confederacions d'abast municipal i supramunicipal (FAVB, 2012).

Entre els diferents factors explicatius del sorgiment del moviment veïnal a l'Estat espanyol podem destacar-ne els següents: la crisi de legitimitat de les Administracions municipals que es va estendre fins a les eleccions locals de 1979, la insatisfacció ciutadana envers la promoció d'un urbanisme especulatiu realitzat a esquenes de les necessitats i opinions de la ciutadania, el recolzament al moviment associatiu per part dels partits i moviments d'oposició al franquisme, així com l'aliança estratègica que es va establir amb un sector de professionals (arquitectes, urbanistes, sociòlegs, treballadors socials, etc.) que col·laboraven altruísticament en l'articulació i visibilització de les demandes del moviment (FAVB, 2012).

Així doncs, la seva aparició està vinculada a la necessitat d'intervenir en els processos de presa de decisió que afecten la planificació i la gestió urbana d'un territori. Davant l'absència de canals institucionals de participació, el moviment va haver d'adoptar un repertori confrontantiu amb les Administracions públiques (manifestacions, ocupacions d'establiments municipals, talls viaris, etc.) per tal de fer sentir les seves exigències: la paralització dels darrers plans especula-

tius del franquisme, l'eradicació del barraquisme, la promoció de polítiques de rehabilitació integral dels centres històrics tot respectant el dret a la permanència dels seus habitants, la millora de la connectivitat urbana, així com l'equipament i la urbanització dels nous barris de la perifèria fordista (Borja, 1976).

En aquest context, i gràcies a l'aliança que s'establí entre el component polític i el tècnic, es desenvoluparan les primeres propostes de participació urbanística a l'àmbit urbà: la formulació dels plans urbanístics populars (el Pla popular de Nou Barris, el Pla popular del Casc Antic, etc.), on per primera vegada els veïns i veïnes d'un barri van tenir l'oportunitat d'expressar quin havia de ser el model urbanístic del territori on vivien (Bonet, 2012). Aquesta planificació sorgida des de baix, sense participació directa de l'Administració i impulsada pel moviment associatiu en col·laboració amb experts, fornirà les bases per a la negociació d'una part considerable del planejament urbanístic que s'aprovarà durant la primera meitat dels anys 80 (de manera rellevant, els Plans especials de reforma interior) i que tenia per finalitat cobrir els dèficits heretats de l'urbanisme especulatiu anterior.

Tanmateix, aquest període d'urbanisme participatiu incipient, sorgit fora dels canals institucionals, va entrar en crisi al començament dels anys 80, com a conseqüència de l'elecció dels primers ajuntaments democràtics i el consegüent procés de cooptació de dirigents veïnals i de coneixement expert per part dels partits polítics representats a

les noves institucions; tot això va ocasionar una discontinuïtat en les pràctiques d'urbanisme participatiu de resultes de la necessitat de legitimar les institucions i el sistema de partits polítics sorgits en el marc de la transició. Aquest fet va comportar una davallada de l'activitat participativa construïda des de la base, en tant que es considerava que la democràcia representativa ja garantia el dret a la participació de la ciutadania: els ciutadans ja participen a través de l'elecció lliure dels seus representants. Així doncs, la participació per irrupció que havia caracteritzat el període predemocràtic va donar lloc a una participació per invitació, on les Administracions públiques acordaven prèviament el contingut, el format i els actors que eren cridats a participar.

No obstant això, si bé es produí un decaïment de l'activitat participativa en l'àmbit de l'urbanisme, especialment pel que fa a la seva dimensió propositiva, la democratització de les institucions locals obrí les portes a una primera institucionalització de la participació ciutadana, via l'aprovació de reglaments i normes de participació que cristal·litzaren en una arquitectura institucional de consells consultius encarregats de canalitzar la participació de les entitats en el nou període democràtic (Pindado, 2008).

Així, l'any 1986 s'aprovaren les primeres normes de participació ciutadana a la ciutat de Barcelona on s'institucionalitzà un sistema de consells consultius de caire sectorial. Si bé aquesta lògica de consells tingué una especial rellevància en diferents àmbits, especialment les polítiques socials i educatives, el seu impacte dins l'arena urbanística fou més aviat menor. De fet, durant

aquest període es van mantenir els criteris de racionalitat estrictament tècnica dins l'urbanisme. No serà fins el canvi legislatiu que suposa l'aprovació de la Llei 2/2002, d'urbanisme, que es faculta els ajuntaments a crear consells assessors urbanístics, si bé aquests no són obligatoris.

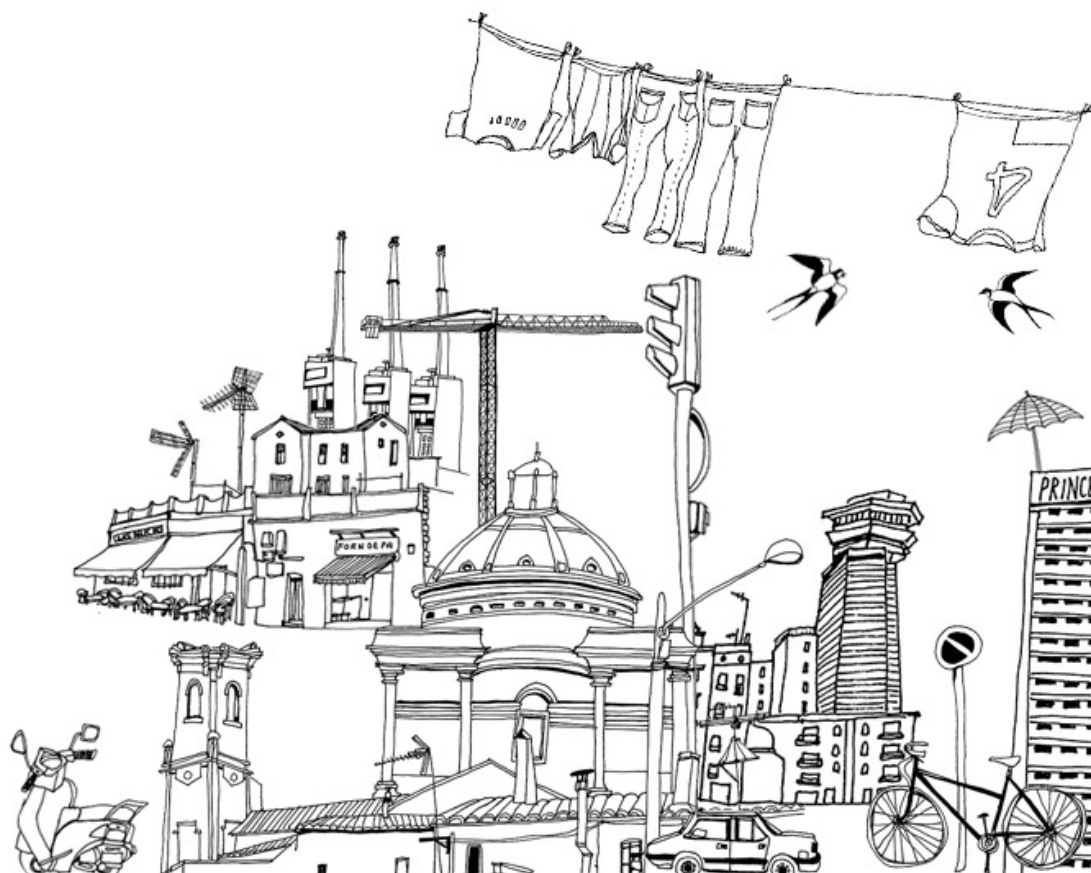
Durant els anys 80 i 90, la participació dins l'urbanisme es canalitzà prioritàriament a través de les comissions de seguiment dels plans urbanístics, formades gairebé de manera exclusiva per associacions veïnals, plataformes d'afectats i associacions de comerciants. Aquestes comissions centraren la participació ciutadana en la negociació de l'impacte social de la pràctica urbanística, és a dir, el nombre i la tipologia d'equipaments programats, els processos de real·lotjament i assignació d'habitatges, la quantia de les indemnitzacions, etc., menystenint la dimensió deliberativa. Tot i que les comissions de seguiment continuen operant avui en dia i cobreixen un rol necessari com a instrument de rendició de comptes i monitoratge ciutadà dels processos urbanístics, la participació ciutadana dins l'urbanisme s'ha obert a nous mecanismes i procediments.

Aquest disseny institucional que encapsulava la participació en comissions de seguiment integrades per entitats suposava un pas enrere respecte al potencial propositiu que havia experimentat el model anterior, i en alguns casos acabaria fomentant pràctiques de clientelisme associatiu. Un exemple, d'aquest model el trobem en la Comissió Gestora de l'Àrea de Rehabilitació Integral (ARI) de Ciutat Vella integrada per les entitats veïnals del

districte i que esdevindria l'espai de negociació amb l'Ajuntament en relació amb el desenvolupament dels diferents plans especials de reforma interior del districte (PERI del Raval, Barceloneta i Casc Antic) (Abella, 2004). El funcionament d'aquest espai de participació va ser qüestionat arran de diferents conflictes que sorgiren en el transcurs del procés de reforma (illa Robador-Sadurní, Forat de la Vergonya, etc.) i que es van veure agreujats per la manca de canals i espais participatius que incorporessin altres visions del procés de reforma urbana no representades en la Comissió Gestora de l'ARI (Bonet, 2012).

Alhora, i a fi de recuperar la dimensió propositiva i deliberativa de la participació, s'elabora la metodologia dels plans estratègics (PE) a través de la incorporació de l'urbanista Jordi Borja a l'Àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona. Els PE en la seva formulació inicial estaven pensats per incorporar els diferents agents socials (entitats associatives, organitzacions empresarials, organismes autònoms, etc.) en la generació d'una visió compartida del futur de la ciutat i la delimitació de les línies estratègiques, els objectius i les accions necessàries per assolir-la (Borja, 2010). Si bé, els PE van ser pensats originàriament com a instàncies de participació ciutadana, en el cas del Pla estratègic metropolità, el pes dels grans actors privats va acabar esdevenint dominant, fet que ha acabat generant fortes asimetries participatives que han desdibuixat la seva filosofia original.

Enfront d'aquest escenari, es va produir un fort debat en el món acadèmic, associatiu i dins les mateixes Administracions públiques sobre la necessitat

d'aprofundir el model de participació ciutadana que fins aleshores havia estat encapsulat dins la lògica dels consells consultius (Font i Gomà, 1999; Font, 2001; Font i Blanco, 2003). A aquest debat contribuirà de manera decidida el coneixement d'experiències de participació ciutadana que en aquell moment s'estan desenvolupant a altres països europeus, especialment, França, Itàlia i el Regne Unit.

El debat sobre la participació que s'estendrà durant la segona meitat dels anys 80 i bona part dels anys 90 tindrà dues vessants: la substantiva i la metodològica. Dins l'àmbit substantiu, el debat se centrarà en la necessitat de complementar la democràcia representativa amb una democràcia participativa, que permeti un aprofundiment democràtic en la línia defensada per Benjamin Barber (1984), així com en les millores en l'eficàcia i l'eficiència que suposa la incorporació del model participatiu. En relació amb l'àmbit metodològic, es difondran diferents tècniques participatives centrades en la lògica del procés en lloc de la lògica de l'organisme, que havia primat fins aleshores (Marchioni, 1987; Rodríguez-Villasante i Alberich, 1993; Rodríguez-Villasante, 2000, 2001). En aquest procés, tindrà un paper rellevant l'organisme autònom Flor de Maig, depenent de la Diputació de Barcelona, que promourà la col·lecció Papers de Participació, així com diferents activitats formatives orientades a promoure la participació en l'àmbit municipal.

Les primeres experiències d'aquest nou model participatiu van ser representades pels plans de desenvolupament comunitari (PDC) que tenien per finalitat articular i empoderar les xarxes comunitàries del territori incorporant el coneixement expert a través de la figura dels tècnics de desenvolupament comunitari. Tot i que els PDC no estaven necessàriament orientats al desenvolupament urbanístic sinó a l'àmbit social, en alguns casos –com el de Trinitat Nova– van exercir com a espais de participació en l'urbanisme (Rebollo, 2001), innovant metodologies i pràctiques que seran posteriorment aplicades a la participació en l'urbanisme. Actualment, els plans de desenvolupament comunitari continuen operant finançats pel Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya, i en alguns casos han participat de forma activa en els projectes d'intervenció integral desenvolupats sota el paraigües de la Llei de barris. Una de les principals novetats metodològiques dels PDC va ser obrir la participació a la xarxa comunitària del territori més enllà de les entitats que s'atorgaven la seva representativitat, incloent la participació de grups informals i de la ciutadania no organitzada. Això va implicar un fort desenvolupament metodològic de la participació ciutadana, que cristal·litza en la creació de màsters i postgraus universitaris en participació i el floriment de consultores. Així mateix, començaran a implementar-se en diferents municipis catalans diferents metodologies participatives: els pressupostos participatius, els nuclis d'intervenció participativa, les investigacions-accions-participatives, etc. (Rebollo i Martí,

2007). És en aquest context que comença a diferenciar-se el sistema de participació formal, articulat sobre la base de consells sectorials i territorials, i els processos participatius, que tenen un caràcter acotat en el temps i una lògica més oberta d'implementació. Finalment, cal destacar la importància dels processos d'elaboració de les agendes 21 en l'àmbit local, inspirades en el programa homònim aprovat per les Nacions Unides a la Cimera de la Terra celebrada a Rio de Janeiro l'any 1992.

Podem considerar la dècada dels 90 com un període de floriment de la metodologia participativa, que si bé no se circumscriu pròpiament dins l'àmbit urbanístic, generarà un corpus teòric, metodològic i de recursos humans que posteriorment tindrà un impacte en els processos participatius que es desenvoluparan en l'arena urbanística. L'increment de pràctiques participatives, comportarà un canvi creixent en la concepció sobre la participació per part de les Administracions públiques, mitjançant la incorporació de la participació com a requisit en el procés de diagnòstic, elaboració de l'avantprojecte, i formulació, procés d'elaboració del pla urbanístic. És important assenyalar com aquest període coincidirà temporalment amb l'esclat de la bombolla especulativa de l'urbanisme. Si bé seria imprudent establir una relació de causalitat entre tots dos factors, és plausible pensar que l'increment d'activitat constructiva que es desenvolupa en aquell període afavorirà les pràctiques participatives: d'una banda, les Administracions locals disposaran de més recursos per finançar processos participatius; i de l'altra, la participació és revelarà com un mecanisme útil per canalitzar el conflicte enfront d'interessos divergents en la planificació i ordenació urbanística.

La institucionalització de la participació

Si amb anterioritat, la participació ciutadana dins l'àmbit urbanístic es desenvolupava de manera facultativa depenent de la voluntat política del municipi competent, van ser els canvis legals propiciats per la nova Llei 2/2002, d'urbanisme, i la seva reforma 10/2004, així com la Llei 2/2004, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial –més coneguda com a Llei de barris–, els que van exercir de disparador de la participació en l'àmbit urbanístic (Martí-Costa, 2009). Fins a l'aprovació d'aquests canvis legals, la participació en urbanisme era facultativa, i depenia, doncs, de la voluntat de l'Administració municipal. La seva implementació es trobava sovint afectada per raons de caire tècnic o procedimental, que en molts casos en limitaven o en desaconsellaven la implementació.

Els canvis legislatius esmentats normaven que s'havien de garantir i fomentar els drets d'iniciativa, d'informació i de participació en els processos urbanístics de planejament i gestió, alhora que s'havia d'incloure dins la memòria descriptiva del pla el programa de participació ciutadana que l'Ajuntament havia aplicat al llarg del seu procés de formulació i tramitació. Aquesta exigència actuarà com a disparador de la incorporació de la participació ciutadana en els diferents processos de planificació i gestió urbanística, i de manera significativa en els projectes d'intervenció integral (PII) vinculats al desplegament de la Llei de barris (Martí-Costa i Parés, 2009).

Entre les diferents actuacions participatives desenvolupades dins el marc de la Llei de barris podem destacar per la seva rellevància les empreses al barri de l'Erm de Manlleu, al Casc Antic i el barri de la Barceloneta, ambdós a Barcelona. En el cas de Manlleu, es tractava d'una intervenció complexa ja que implicava l'enderroc dels blocs de Can Garcia i el real·lotjament de més de 160 famílies en el mateix territori. En canvi, en el cas del Casc Antic i la Barceloneta, es partia de dos conflictes urbanístics previs que havien enfrontat una part del veïnat amb l'Administració municipal: el Forat de la Vergonya i el Pla dels Ascensors. La implementació del procés participatiu en tots tres casos va servir per desencallar els conflictes potencials o existents, i van generar un efecte positiu per al conjunt del territori (Martí Costa i Parés, 2009).

Ahora, la proliferació de processos participatius ha comportat la incorporació de noves problemàtiques i debats, que fins aleshores només havien estat abordats de forma tangencial, en tant que primava més una lògica quantitativa, l'extensió dels processos de participació, que qualitativa, l'anàlisi de la qualitat d'aquests. Així, si durant els anys 90 la majoria de publicacions sobre la participació se centraven en les millores que suposava la incorporació dels processos participatius en tant que dret ciutadà o instrument de millora procedimental, un cop la participació esdevé un requisit legal, l'eix del debat gira envers la qualitat dels processos i l'establiment de criteris d'avaluació d'aquests (Anduiza i De Maya, 2005; Martí, 2007; Parés, 2009).

Aquest debat es troba encara en una fase incipient; malgrat l'aparició de diferents publicacions sobre l'establiment de criteris d'avaluació, no hi ha encara uns estàndards que avaluin la capacitat i intensitat dels processos participatius. Aquest fet ha generat una alta variabilitat en la implementació i impacte d'aquests processos. Aquesta variació pot tenir diferents manifestacions: metodològica, en relació amb els terminis o la intensitat del procés participatiu, o en relació amb la capacitat ciutadana d'incidir i apropiat-se del procés.

L'impacte de la participació

En aquest sentit, una de les qüestions que ha estat incorporada al debat sobre la participació tant per entitats com pel món acadèmic gira al voltant de la rellevància d'aquesta. El creixement d'instàncies i processos participatius que s'ha donat en els darrers anys ha comportat una certa rutinització de la participació, desdibuixant el seu objectiu inicial d'aprofundiment democràtic. Aquesta situació s'associa amb una creixent insatisfacció envers el sistema polític i el debat associat sobre la desafecció política, fet que s'expressa en una creixent abstenció en els comicis electorals celebrats durant la primera dècada del segon mil·lenni.

A fi d'analitzar la intensitat de la participació hem d'analitzar el grau d'obertura a la ciutadania en el procés de presa de decisions. Per a aquesta finalitat, cobra sentit recuperar l'escala de participació proposada per Arnstein (1969).

D'acord amb aquesta escala, la participació en l'urbanisme desenvolupada durant els anys 80 i 90 es podria incloure en la categoria de participació simbòlica mínima (graus 3, 4 i 5 de la taula), en tant que aquesta no anava més enllà de la conciliació d'interessos entre l'Administració i la seva contrapart ciutadana. Només, a partir dels canvis legislatius en la legislació urbanística i l'inici de processos participatius, trobem casos que escalarien al nivell 6 de cooperació entre població i coneixement expert. Tanmateix, encara som lluny d'arribar als nivells 7 i 8 de la taula, que suposarien una delegació del poder (tal com succeeix en alguns casos reeixits de pressupostos participatius) o de control ciutadà, màxim grau d'empoderament ciutadà.

Un error comú a l'hora d'analitzar i dissenyar els processos participatius és sobrevalorar l'instrument per sobre de l'orientació del procés. Per exemple, hi ha una concepció fortament estesa del fet que una consulta ciutadana –mal anomenada referèndum– té un valor participatiu intrínscament més alt que un conjunt de tallers ciutadans. Aquest error és fruit de traslladar instruments que sorgeixen dins un marc de democràcia representativa a un model de democràcia participativa. Un exemple de la confusió entre ambdues dimen-

FIGURA 1. Escala de participació d'Arnstein

Poder ciutadà	8	Control ciutadà
	7	Delegació de poder
	6	Cooperació població-experts
Participació simbòlica mínima (<i>tokenism</i>)	5	Conciliació d'interessos
	4	Consulta
	3	Informació
No participació o falsa participació	2	Teràpia
	1	Manipulació

Font: Elaboració pròpia a partir d'Arnstein (1969)

sions va ser el naufragi del procés participatiu per a la reforma de la Diagonal on la convocatòria d'una consulta ciutadana –exigida per l'oposició– acabarà viciant el procés participatiu anterior i convertint en un terreny d'enfrontament partidista el que havia estat un espai de deliberació ciutadana (Pascual, 2011).

Els efectes de la crisi econòmica sobre la participació ciutadana

En el recorregut evolutiu presentat en relació amb els processos de participació dins l'àmbit urbanístic, s'evidencia com aquests han anat guanyant solidesa teòrica, metodològica i recolzament institucional-legal. Tanmateix, aquest procés comença a truncar-se arran de l'esclat de la crisi econòmica i financera de l'any 2008 que impacta en els processos de desenvolupament urbà, alentint –i en alguns casos aturant– els seus ritmes i modificant-ne les previsions. Aquesta situació es va veure agreujada per la crisi patida pel sector immobiliari i pel sector financer i per l'austeritat pressupostària que adopten les Administracions públiques.

Així doncs, l'any 2011, el Govern de la Generalitat de Catalunya adduint dificultats financeres va anunciar la congelació de la Llei de barris, que fins aleshores havia permès emprendre 141 projectes d'intervenció integral en zones que

concentraven dèficits urbanístics i problemàtiques socials, i que havia concentrat una major riquesa d'experiències participatives en l'àmbit municipal. D'altra banda, s'observa un retraïment de les experiències participatives de resultes de les dificultats pressupostàries dels ajuntaments i la situació de paral·lisi que afecta el sector.

Així mateix, la crisi econòmica ha accentuat la crisi de representativitat d'aquells actors que en el seu origen van impulsar la participació ciutadana: l'associacionisme veïnal, els partits polítics, el coneixement expert i les Administracions públiques. Aquesta crisi de confiança envers les instàncies de representació ha afectat la participació institucional, en tant que un sector creixent de la ciutadania no la considera un instrument adequat per canalitzar les seves demandes.

Tanmateix, la crisi obre també l'oportunitat de generar espais de participació alternatius que recuperen la creativitat propositiva del primer urbanisme participatiu i que se situen al marge o fora dels canals institucionals, per exemple el procés de recuperació de Can Batlló¹ que es viu al barri de Sants de Barcelona o la reivindicació del solar de Germanetes² al barri de l'Eixample. En tots dos casos, s'evidencia una nova aliança entre coneixement expert i demandes veïnals que cristal·litza en una pràctica de reapropiació de l'espai urbà i que podem ubicar als tres nivells més alts de l'escala d'Arnstein.

¹ <<http://canbatllo.wordpress.com/>>

² <<http://recreantcruilles.wordpress.com/espai-germanetes/>>

Reflexions finals

Des dels inicis dels anys 70, la participació ciutadana dins l'àmbit urbanístic ha avançat en dues dimensions: d'una banda, hem assistit a una creixent institucionalització de la participació, afavorida pels canvis normatius que la incorporen com a requisit necessari; de l'altra, a través de l'aprenentatge experiencial, les sinergies establertes amb el món acadèmic i l'intercanvi d'experiències internacionals, s'ha generat un valuós bagatge teòric i metodològic que ha permès augmentar el nostre *know-how* al voltant de la participació en l'àmbit urbanístic. Ens trobem, doncs, en una situació de maduresa teòricopràctica que permetria elaborar una major sistematització de les experiències existents i un millor refinament de les metodologies aplicades.

Tanmateix, l'esclat de la crisi econòmica i financera ha tingut un impacte negatiu sobre els projectes de creixement i desenvolupament urbà, tant els existents com els previstos, fet que ha acabat afectant la seva dimensió participativa. Si bé, es pot ser radicalment crítics amb el cicle urbanístic anterior, que tenia com a únic motor el mercat immobiliari, cal ser alhora conscients que l'aturada d'aquest cicle ha impactat dins les pràctiques urbanístiques orientades a afavorir la cohesió social, com els projectes d'intervenció integral desenvolupats en el marc de la Llei de barris. Finalment, la crisi representa també una oportunitat per noves pràctiques participatives que se situarien fora o al marge dels marcs institucionals establerts.

En aquest context de canvi de cicle, és rellevant demanar-nos si els models participatius anteriors continuen sent vàlids per afrontar els nous reptes que ens marca la crisi, o bé cal repensar-los de nou. Durant el període anterior, la participació ciutadana s'ha avaluat en funció de criteris d'eficiència (nombre de participants, sessions, metodologies emprades, qüestionaris de satisfacció), en lloc de qüestionar-nos l'eficàcia de la participació: en quina mesura la incorporació de la participació ciutadana a l'urbanisme ens permetia generar un urbanisme diferent: més inclusiu, respectuós amb el medi ambient i que en comptes d'aguditzar serveis per minorar les desigualtats de gènere, classe, ètnia o procedència. Així doncs, quan avaluem un procés participatiu des d'aquest prisma, són tan importants aquells que hi participen com els i les que no hi participen, i en quina mesura el procés participatiu ha servit per millorar o no les condicions de vida de les persones que viuen al territori. En aquest sentit, tot procés participatiu és un espai de trobada i aprenentatge mutu entre diferents veus expertes: l'expertesa tècnica d'arquitectes i urbanistes, l'expertesa legal i administrativa dels tècnics de l'Administració, l'expertesa metodològica dels facilitadors del procés i, significativament, l'expertesa ciutadana, d'aquelles persones que viuen i treballen al territori en la seva heterogeneïtat. No es tracta, doncs, de negar l'expertesa per generar un efecte de *tabula rasa*, sinó d'arribar a acords i decisions sobre la base de les diferents experteses en joc, tenint en compte que l'objectiu final sigui un projecte de racionalitat tècnica, i sobretot

políticament, millor al que s'hauria desenvolupat si la participació hagués estat inexistent.

Amb l'experiència atresorada al llarg d'aquests anys de processos participatius, som en condicions d'iniciar aquest debat; en cas contrari, correm el risc de convertir el debat sobre la participació en un debat metodològic monopolitzat per veus expertes, oblidant-nos justament de l'origen de la participació en l'urbanisme: el qüestionament de l'expertesa tècnica com a únic criteri en el desenvolupament de la pràctica urbanística i la necessitat d'incorporar de forma proactiva altres veus, en tant que les decisions sobre el present i futur de les nostres viles i ciutats són un dret de ciutadania.

BIBLIOGRAFIA

ABELLA, MARTÍ (2004): *Ciutat Vella. El centre històric reviscolat*. Barcelona: Aula Barcelona.

ANDUIZA, EVA; DE MAYA, SERGI (2005): *La qualitat de la participació. Una proposta d'indicadors*. Col·lecció Finestra Oberta. Barcelona. Fundació Jaume Bofill.

ARNSTEIN, S. R. (1969): "A ladder of Citizen Participation". *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216-224.

BARBER, BENJAMIN (1984): *Benjamin. Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, Calif.: University of California Press.

BONET, JORDI (2012): "Cuando cómo participar importa. Análisis de los impactos de la participación ciudadana en las políticas de regeneración del centro histórico de Barcelona". *URBS. Revista de Estudios Urbanos y Ciencias Sociales*. 1(1), 4-26.

BORJA, JORDI (1976): *¿Qué son las asociaciones de vecinos?* Barcelona: Editorial La Gaya Ciencia.

BORJA, JORDI (2010): *Luces y sombras del Urbanismo de Barcelona*. Barcelona: Editorial UOC.

DAVIDOFF, P. (1965): "Advocacy and Pluralism in Planning" (p. 422-432) a LeGates, R.T. & Stout, F. (eds.) (1998) *The City Reader*. Routledge: London.

FAVB (2012): *Moviment veïnal, reptes de futur*. Barcelona: Quaderns de Carrer – FAVB.

FONT, JOAN (coord.) (2001): *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona: Ariel.

FONT, JOAN; BLANCO, ISMAEL (2003): *Polis, la ciutat participativa. Participar en els municipis: qui, com i per què?* Barcelona: Diputació de Barcelona.

FONT, JOAN; GOMÀ, RICARD (1999): "La participación ciudadana en la política local", a *Informe España 2000*, Fundación Encuentro.

LEFEBVRE, HENRI (1973): *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Editorial Península.

MARCHIONI, MARCO (1987): *Planificación Social y Organización de la Comunidad* Madrid: Edit. Popular.

MARTÍ-COSTA, MARC; PARÉS, MARC (coords.) (2009): *Llei de barris: cap a una política de regeneració urbana participada i integral?* Barcelona: Generalitat de Catalunya.

MARTÍ-COSTA, MARC (dir.) (2009): *La participació Ciutadana en Urbanisme: els Plans d'Ordenació Urbanística Municipal* (Informe de investigació) Barcelona: Institut de Govern i Polítiques Públiques.

MARTÍ, JOEL (2007): *La qualitat en la participació: orientacions per a l'avaluació*. participada. Col·lecció Finestra Oberta. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

PARÉS, MARC (coord.) (2009): *Participación y calidad democrática. Evaluando las nuevas formas de democracia participativa*. Barcelona: Ariel.

PASCUAL ESTEVE, JOSEP MARIA (2011): *El papel de la ciudadanía en el auge y decadencia de las ciudades. El fin del gerencialismo o la recuperación de lo público y sus autores*. Valencia: Editorial Tirant lo Blanch.

PÉREZ QUINTANA, VICENTE; SÁNCHEZ LEÓN, PABLO (eds.) (2008) *Memoria ciudadana y movimiento vecinal*. Madrid 1998-2008. Madrid: Los libros de la Catarata.

PINDADO, FERNANDO (2008): *La participación ciudadana es la vida de las ciudades*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

REBOLLO, OSCAR (2001): "El Plan Comunitario de la Trinitat Nova: una experiencia de participación ciudadana", a *Revista Mientras Tanto*, febrer de 2001.

REBOLLO, OSCAR; MARTÍ, JOEL (2007): *Eines per a la participació ciutadana: Bases, mètodes i tècniques*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

RODRÍGUEZ VILLASANTE, TOMÁS; ALBERICH, TOMÁS (1993): "Experiencias de participación ciudadana en municipios: análisis y propuestas", a *Alfoz* núm 57, p. 104-105.

RODRÍGUEZ-VILLASANTE, TOMÁS *et al.* (2000): *La investigación social participativa: Construyendo Ciudadanía*, 1. Barcelona: Editorial El Viejo Topo.

RODRÍGUEZ-VILLASANTE, TOMÁS *et al.* (2001): *Prácticas locales de creatividad social: Construyendo Ciudadanía*, 2. Barcelona: Editorial El Viejo Topo.